

## Samorząd szlachecki województwa kijowskiego w połowie lat 80. XVIII wieku (1783—1785)

Dzieje samorządu sejmikowego województwa kijowskiego są jeszcze słabo zbada-  
ne. Okresem 1569—1648 zajmował się, opracowując monografię sejmików Woły-  
nia i Ukrainy, Karol Mazur<sup>1</sup>. Dysertację doktorską dotyczącą losów rodu Potockich,  
bardzo wpływowego na Kijowszczyźnie, opublikowała (w języku ukraińskim) Te-  
tiana Dmitriwna Czubina<sup>2</sup>. Informacje na temat przebiegu sejmików w Żytomierzu  
w drugiej połowie XVIII wieku można znaleźć w książkach i artykułach dotyczących  
historii całego kraju (autorstwa: Bronisława Zaleskiego, Jerzego Michalskiego, Zofii  
Zielińskiej, Marii Czeppe, Wojciecha Szczygielskiego, Witolda Filipczaka, Tomasza  
Szwacińskiego i Adama Danilczyka)<sup>3</sup>. W ostatniej dekadzie ukazało się też kilka  
artykułów poświęconych życiu politycznemu województwa kijowskiego w czasach  
stanisławowskich. Tadeusz Srogosz omówił rolę Józefa Stempkowskiego, kasztelana  
kijowskiego, w budowie tamtejszego stronnictwa regalistycznego<sup>4</sup> (w końcu lat 60.

---

<sup>1</sup> K. MAZUR: *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569—1648*. Warszawa 2006.

<sup>2</sup> T.D. CZUBINA: *Rid Potockich w Ukraini (Tulczinska linia): suspilno-politichni ta kulturologiczni aspiecti*. Czerkasy 2008.

<sup>3</sup> B. ZALESKI: *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*. Poznań 1872, s. 54—57; J. MICHALSKI: *Sejmiki poselskie 1788 roku*. „Przegląd Historyczny” 1960, t. 51, z. 3, s. 337—338; Z. ZIELIŃSKA: „O sukcesji tronu w Polsce” 1787—1790. Warszawa 1991, s. 212—213; M. CZEPPE: *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha 1750—1763*. Warszawa 1998, s. 136—138; W. SZCZYGIELSKI: *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*. Łódź 1994, s. 260—266; W. FILIPCZAK: *Sejm 1778 roku*. Warszawa 2000, s. 89—91; IDEM: *Życie sejmikowe prowincji wielkopolskiej w latach 1780—1786*. Łódź 2012, s. 166—168; T. SZWACIŃSKI: *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.* „Kwartalnik Historyczny” 2006, R. 113, 1, s. 31—32; A. DANILCZYK: *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*. Warszawa 2010, s. 102—105.

<sup>4</sup> T. SROGOSZ: *Początki budowy stronnictwa królewskiego na Ukrainie przez Józefa Gabriela Stempkowskiego (koniec lat sześćdziesiątych — początek siedemdziesiątych XVIII w.)*. „Przegląd Nauk Historycznych” 2006, R. 5, nr 1 (9), s. 171—183.

i początkach 70. XVIII wieku), a następnie przedstawił przebieg burzliwego sejmiku przedsejmowego z 1786 w Żytomierzu<sup>5</sup>. W. Filipczak zaprezentował funkcjonowanie stronnictwa prokrólewskiego w województwie kijowskim w latach 1780—1782<sup>6</sup>. Sporo informacji dotyczących życia politycznego tego obszaru można znaleźć w biogramach zamieszczonych w *Polskim słowniku biograficznym*. Szczególnie cenny pod tym względem jest artykuł hasłowy poświęcony J. Stempkowskiemu autorstwa Agnieszki Kamińskiej<sup>7</sup>.

U schyłku lat 70. oraz na początku lat 80. XVIII wieku w województwie kijowskim zdecydowanie dominowało stronnictwo regalistyczne, kierowane od 1769 roku przez kasztelana Józefa Stempkowskiego<sup>8</sup>. Wpływy opozycji (reprezentowanej na tym terenie przede wszystkim przez hetmana wielkiego koronnego Franciszka Ksawerego Branickiego) nie były w tym czasie jeszcze widoczne, o czym świadczy przebieg sejmików: poselskiego z 17 sierpnia 1778 oraz deputackiego i poselskiego z 1780 roku (odpowiednio: 15 lipca i 21 sierpnia)<sup>9</sup>. Nie oznacza to, że wszyscy wybrani w 1780 roku posłowie kijowscy byli regalistami. W Żytomierzu mandat uzyskał wówczas podkomorzy lwowski Michał Zielonka, związany z obozem hetmańskim. Na sejmie z 1782 roku w głosowaniach dotyczących sprawy ubezwłasnowolnienia przez kapitułę krakowską biskupa Kajetana Sołtyka popierał on stanowisko malkontentów<sup>10</sup>. Również chorąży żytomierski Kajetan Giżycki utrzymywał kontakty z Ignacym Potockim, czołową postacią opozycji magnackiej, co nie wykluczało jego związków ze stronnictwem dworskim. Istotne było to, iż obie kandydatury popierał J. Stempkowski i zaakceptował je król<sup>11</sup>. Sejmik poselski z 19 sierpnia 1782 roku dowodził wzrostu aktywności opozycji w Żytomierzu. Wciąż dominowali jednak regaliści, a obrady udało się zakończyć w ciągu niecałej godziny. Na sejmie dwaj reprezentanci (na sześciu) Kijowszczyzny, M. Zielonka i podstoli czernihowski Józef Chorzewski (Charzewski), w „aferze krakowskiej” wotowali przeciwko stanowisku króla<sup>12</sup>. W sierpniu

<sup>5</sup> T. SROGOSZ: *Walka stronnictw politycznych na sejmiku województwa kijowskiego w Żytomierzu w 1786 roku*. W: *Istoricznyj archiw. Naukowy studii*. Wypusk 13. Mikołajew 2014, s. 95—102.

<sup>6</sup> W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780—1782*. „Przegląd Nauk Historycznych” 2009, R. 8, nr 1, s. 79—103.

<sup>7</sup> A. KAMIŃSKA: *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel*. W: *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB). T. 43. Warszawa—Kraków 2004, s. 385—392.

<sup>8</sup> T. SROGOSZ: *Początki budowy...*, s. 179—180.

<sup>9</sup> W. FILIPCZAK: *Sejm 1778 roku...*, s. 90—91; IDEM: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 84—87.

<sup>10</sup> W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 85—86, 97; A. STROYNOWSKI: *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej*. Łódź 2005, s. 162—163. Zob. też: K. RUDNICKI: *Biskup Kajetan Sołtyk 1715—1788*. Kraków—Warszawa 1906, s. 207—242; W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 76—91.

<sup>11</sup> W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 86.

<sup>12</sup> Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD), Zbiór Popielów (dalej: ZP), sygn. 108, k. 30v., 34v., 47v., 51v., 82v., 86v., Tabele głosowań nad projektem posła lubelskiego Sta-

1786 roku M. Zielonka był na sejmiku żytomierskim kandydatem promowanym przez stronników hetmana F.K. Branickiego<sup>13</sup>. Rzecz ciekawa, w 1782 roku tylko jeden z wybranych posłów znajdował się na pierwotnej liście kandydatów promowanych przez dwór i był nim właśnie wspomniany J. Chorzewski<sup>14</sup>. Zwolennicy hetmana F.K. Branickiego byli dość aktywni w czasie sejmiku przedsejmowego z 19 sierpnia 1782 roku, na którym próbowali, zresztą bezskutecznie, doprowadzić do dyskusji dotyczącej konfliktu wokół biskupa K. Sołtyka, czemu monarcha był zdecydowanie przeciwny<sup>15</sup>.

Dla sytuacji w województwie kijowskim przełomowe znaczenie miał rok 1783. Zdecydowały o tym dwa czynniki. Pierwszym było wkroczenie w czerwcu 1783 na terytorium Rzeczypospolitej wojsk rosyjskich, co wiązało się z działaniami Petersburga w sprawie aneksji Krymu<sup>16</sup>. Na Ukrainie znalazły się dwa spośród trzech korpusów wojska moskiewskiego uczestniczących w operacji. W województwie kijowskim stacjonowały oddziały pod komendą gen. Nikołaja Sołtykowa (ówczesnego wiceprzewodniczącego Kolegium Wojny), których sztab znajdował się w Niemirowie<sup>17</sup>. W lipcu 1783 roku dowódcy rosyjscy zażądali, by województwa kijowskie i braclawskie wydelegowały komisarzy mających zająć się dostawami prowiantu i furażu<sup>18</sup>. Feldmarszałek rosyjski Siemion Szyrkow (gubernator kijowski) w roli komisarza prowiantowego województwa kijowskiego widział cześnika Mikołaja Proskurę, który podobną funkcję pełnił już we wcześniejszym okresie<sup>19</sup>. Mimo trudności czynionych przez J. Stempkowskiego (sejmik gospodarski w Żytomierzu z lipca 1783 roku upoważnił go do mianowania komisarza) cześnik kijowski

---

niśława K. Potockiego; A. STROYNOWSKI: *Opozycja sejmowa...*, s. 98, 163—164. Posłami kijowskimi w 1782 roku byli też: stolnik owrucki Józef Świejkowski, starosta romanowski Józef Lubomirski, chorążyc kijowski Potocki i rotmistrz Józef Goławiński. Biblioteka Czartoryskich w Krakowie (dalej: BCzart.), rkps 688, s. 463, 465, J. Stempkowski do króla z 21 VIII 1782 (i lista posłów z województwa kijowskiego); W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 96—97.

<sup>13</sup> T. SROGOSZ: *Walka stronnictw...*, s. 100.

<sup>14</sup> AGAD, ZP 126, k. 114, Series kandydatów do poselstwa na sejm 1782; W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 96.

<sup>15</sup> BCzart., 688, s. 461, J. Stempkowski do króla z 21 VIII 1782; A. KAMIŃSKA: *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel...*, s. 388; W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 96.

<sup>16</sup> J. MICHAŁSKI: *Sprawa przymierza polsko-rosyjskiego w dobie aneksji Krymu*. W: IDEM: *Studia historyczne z XVIII i XIX wieku*. T. 1. Warszawa 2007, s. 437—438, 441; T. SROGOSZ: *Rzeczpospolita wobec aneksji Krymu przez Rosję w 1783 roku*. W: *Władza i polityka w czasach nowożytnych*. Red. Z. ANUSIK. Łódź 2011, s. 84—85; W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 109—110.

<sup>17</sup> Drugi korpus, dowodzony przez gen. Nikołaja Repnina, rozłożył się w województwie braclawskim (sztab w Humaniu). T. SROGOSZ: *Rzeczpospolita wobec...*, s. 84; W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 109.

<sup>18</sup> BCzart., 688, s. 533, J. Stempkowski do króla z 18 VII 1783; W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 109; T. SROGOSZ: *Rzeczpospolita wobec...*, s. 87.

<sup>19</sup> BCzart., 688, s. 527, J. Stempkowski do króla z 14 VII 1783. Na temat roli S. Szyrkowa zob. T. SROGOSZ: *Rzeczpospolita wobec...*, s. 86—87.

w końcu września rozpoczął czynności komisarskie<sup>20</sup>. Jesienią kasztelan J. Stempkowski, dowodzący dywizją ukraińską i podolską armii koronnej, skarżył się na działania gen. N. Sołtykowa<sup>21</sup>. Wydarzenia te nie mogły pozostać bez wpływu na nastroje i postawę szlachty kijowskiej.

Drugim czynnikiem bardzo istotnym dla sytuacji politycznej na Ukrainie były zmiany dotyczące sposobu kierowania stronnictwem regalistycznym. Na obszarze tym monarcha dotychczas opierał się na współpracy z lokalnymi liderami działającymi na poziomie województw. Byli to: w kijowskim — J. Stempkowski, na Wołyniu — początkowo Kajetan Olizar, później wojewoda Hieronim Sanguszko, w egzulanckim czernihowskim (sejmik we Włodzimierzu) — starosta włodzimierski Mikołaj Ledóchowski, w braclawkim — kasztelan braclawski Marcin Grocholski i miecznik koronny Franciszek Grocholski, na Podolu — podkomorzy podolski (wcześniej latyczowski) Kazimierz Józef Lipiński<sup>22</sup>. Stanisław August postanowił skonsolidować swoje stronnictwo tam, gdzie musiał się liczyć z bardzo silną pozycją magnackiej opozycji. Wpływ na to miały zapewne doświadczenia trudnego dla króla sejmu z 1782 roku<sup>23</sup>. W nowym układzie zwolennicy monarchy mieli współdziałać w akcji sejmikowej w województwach: kijowskim, braclawskim, podolskim, wołyńskim, czernihowskim i ziemi chełmskiej. Pierwszy raz taką sytuację możemy zaobserwować, dzięki korespondencji królewskiej, w czasie przygotowań do sejmików deputackich z lipca 1783 roku. Kluczową postacią stał się marszałek nadworny litewski (od sierpnia 1783 roku marszałek wielki koronny) Michał Mniszech<sup>24</sup>. Drugim filarem obozu ukraińskich regalistów miał być wojewoda ruski Stanisław Szczęsny Potocki, który w „aferze sołtykowskiej” opowiedział się po stronie monarchy<sup>25</sup>. Na trzeciego lidera ugrupowania Stanisław August przewidywał J. Stempkowskiego. Planty sejmikowe ustalano w czerwcu 1783 roku na spotkaniu w Wiśniowcu, w którym uczestniczyli: gospodarz — M. Mniszech, S.S. Potocki, J. Stempkowski i wojewoda czernihowski Ludwik Wilga<sup>26</sup> (był on związany

<sup>20</sup> Ibidem, s. 87—88. Zob. też: BCzart., 688, s. 527, J. Stempkowski do króla z 14 VII 1783.

<sup>21</sup> BCzart., 688, s. 633—634, J. Stempkowski do króla z 6 XI 1783; T. SROGOSZ: *Rzeczpospolita wobec...*, s. 90—91; W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 110. Zob. też: J. MICHAŁSKI: *Sprawa przysięgi...*, s. 437—438, przypis 66.

<sup>22</sup> W. FILIPCZAK: *Sejm 1778 roku...*, s. 82—91; IDEM: *Życie sejmikowe...*, s. 33—34; IDEM: *Rozdwojone wołyńskie sejmiki poselskie w 1786 roku*. „Res Historica” 2013, nr 36, s. 164—167.

<sup>23</sup> J. MICHAŁSKI: *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*. W: *Historia sejmu polskiego*. Red. J. MICHAŁSKI. Warszawa 1984, s. 379—380; A. STROYNOWSKI: *Opozycja sejmowa...*, s. 156—164; W. FILIPCZAK: *Stanisław August i Elżbieta Sapieżyna. Spór wokół losów sejmu 1782 roku*. W: *Władza i polityka w czasach nowożytnych*. Red. Z. ANUSIK. Łódź 2011, s. 62—70.

<sup>24</sup> A. ROSNER: *Mniszech Michał Jerzy*. W: PSB. T. 21. Wrocław 1976, s. 481.

<sup>25</sup> E. ROSTWOROWSKI: *Potocki Stanisław Szczęsny*. W: PSB. T. 28. Wrocław 1985, s. 186—187.

<sup>26</sup> BCzart., 673, s. 613, 619, Król do M. Mniszcha z 16 VI 1783 i M. Mniszech do króla z 15 VI 1783; BCzart., 683, s. 397—398, S.S. Potocki do króla, [b.d.] (kopia); BCzart., 688, s. 485—486, Król

z S.S. Potockim<sup>27</sup>). J. Stempkowski wrócił z Wiśniowca 19 czerwca 1783 roku. Narady przeniosły się następnie do Łabunia, gdzie kasztelan kijowski gościł grupę aktywistów sejmikowych<sup>28</sup>.

Podobny układ personalny funkcjonował rok później, w czasie przygotowań do lipcowych sejmików deputackich i sierpniowych poselskich. Dworskie „planty” z 1784 roku wymieniają wojewodę ruskiego wśród „opiekunów” sejmików województw: kijowskiego (obok J. Stempkowskiego), wołyńskiego (wymienieni są także M. Mniszech i starościna krzemieniecka Aniela z Ledóchowskich Sanguszkowa), podolskiego (razem z koniuszym koronnym Janem Kickim), braclawskiego (wspólnie z kasztelanem braclawskim M. Grocholskim i królewskim bratankiem Stanisławem Poniatowskim, starostą winnickim) oraz w ziemi chełmskiej<sup>29</sup>. Nowy system kierowania ukraińskimi regalistami załamał się ze względu na przejście S.S. Potockiego do opozycji na sejmie grodzieńskim z 1784 roku<sup>30</sup>.

Wracając do akcji sejmikowej z lata 1783 roku, w liście z 20 czerwca J. Stempkowski jako kandydatów do funkcji deputackiej podał pisarza ziemskiego Teodora Paszkowskiego lub cześnika nowogrodzkiego Jana P. Borejki<sup>31</sup>. Za kandydaturą J.P. Borejki wypowiedział się S.S. Potocki<sup>32</sup>. Stanisław August niepokoił się o wyniki sejmiku deputackiego; przypomniał kasztelanowi kijowskiemu, że dwaj ostatni sędziowie trybunalscy nie cieszyli się dobrą opinią. Chodziło zwłaszcza o wybranego w 1782 roku Mikołaja Kalińskiego, który był zależny od F.K. Branickiego<sup>33</sup>. Król jednocześnie informował J. Stempkowskiego, że uzyskał od kasztelanowej krakowskiej Zofii Lubomirskiej uwolnienie J.P. Borejki od cięższej na nim kondemanty, co otwierało mu drogę do starań o funkcję deputacką<sup>34</sup>. W początkach lipca, po wizycie w Białej Cerkwi, kasztelan kijowski informował monarchę, że hetman Branicki przyrzekał mu nie mieszać się do nadchodzących sejmików<sup>35</sup>.

---

do J. Stempkowskiego z 16 VI 1783; BCzart., 689, s. 77, Król do Janusza Sanguszki z 16 VI 1783; W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 106.

<sup>27</sup> BCzart., 683, s. 405, S.S. Potocki do Antoniego Czetwertyńskiego „Czarnego”, [b.d.] (kopia); W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 107. Zob. też: K. PUŁASKI: *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha, marszałka w. kor. z lat 1783—1790*. W: IDEM: *Szkice i poszukiwania historyczne*. Seria 2. Petersburg 1898, s. 103.

<sup>28</sup> BCzart., 688, s. 493—494, J. Stempkowski do króla z 20 VI 1783; W. FILIPCZAK: *Stronictwo regalistyczne...*, s. 99.

<sup>29</sup> AGAD, ZP 128, k. 23v.—24v., 31v., Kandydaci do poselstwa w roku 1784; W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 123—124; IDEM: *Rozdwojone wołyńskie...*, s. 167.

<sup>30</sup> E. ROSTWOROWSKI: *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*. Warszawa 1957, s. 121; A. STROYNOWSKI: *Opozycja sejmowa...*, s. 172—173.

<sup>31</sup> BCzart., 688, s. 493, J. Stempkowski do króla z 20 VI 1783.

<sup>32</sup> BCzart., 683, s. 397—398, S.S. Potocki do króla, [b.d.] (kopia).

<sup>33</sup> BCzart., 688, s. 503, Król do J. Stempkowskiego z 28 VI 1783; W. FILIPCZAK: *Stronictwo regalistyczne...*, s. 93—93.

<sup>34</sup> BCzart., 688, s. 502, Król do J. Stempkowskiego z 28 VI 1783.

<sup>35</sup> Ibidem, s. 512—513, J. Stempkowski do króla z 6 VII 1783.

Dzień przed obradami deputackimi (14 lipca 1783) J. Stempkowski, odpowiadając na królewską krytykę kijowskich deputatów, zapewniał, że J.P. Borejko będzie zależny tylko od monarchy. Wyrażał również nadzieję na poprawę postępowania M. Kalińskiego<sup>36</sup>. Stanisław August akceptował kandydaturę J.P. Borejki na sędziego trybunalskiego<sup>37</sup>. Na sejmiku z 15 lipca 1783 roku, oprócz wyboru deputata kijowskiego, miała miejsce także relacja z sejmu, którą przedstawił stolnik owrucki Józef Świejkowski. Obecnych było czterech posłów z 1782 roku (nie pojawili się M. Zielonka i Józef Lubomirski)<sup>38</sup>.

Dzień później (16 lipca 1783) miały odbyć się obrady gospodarskie<sup>39</sup>, co było zgodne z obowiązującym prawem i stosowaną praktyką<sup>40</sup>. J. Stempkowski oczekiwał, że w trakcie obrad szlachta upoważni go do wyznaczenia komisarzy prowiantowych na wypadek, gdyby oddziały rosyjskie pozostały w województwie na zimę. Z dalszego przebiegu wydarzeń wynika, że kasztelan kijowski uzyskał wspomniane pełnomocnictwa<sup>41</sup>. W lipcu 1783 roku sejmik w Żytomierzu podjął też uchwałę przyznającą 1000 zł ks. Michałowi Pałuckiemu, oficjałowi katedralnemu kijowskiemu. Miała ona na celu „ulepszenie” archiwów i zabezpieczenie akt publicznych<sup>42</sup>.

Na kolejny dzień (17 lipca 1783) kasztelan kijowski zwołał sejmik elekcyjny<sup>43</sup>. Jego zadaniem był wybór czterech kandydatów do urzędu podkomorzego kijowskiego, który zaważował po śmierci Józefa Jakubowskiego<sup>44</sup>. Właśnie ten sejmik wzbudził największe emocje. Na jego obrady przybyło rzekomo ponad 3000 szlachty i przygotowywano się na rozlew krwi<sup>45</sup>. Ponieważ sprawa ta została już omówiona w innej publikacji<sup>46</sup>, w tym miejscu ograniczę się do przypomnienia

<sup>36</sup> Ibidem, s. 526—527, J. Stempkowski do króla z 14 VII 1783.

<sup>37</sup> Ibidem, s. 540, Król do J. Stempkowskiego z 19 VII 1783.

<sup>38</sup> Ibidem, s. 531, 547, J. Stempkowski do króla z 17 i 20 VII 1783; W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 97. Jak pisał kasztelan kijowski, J. Chorzewski, drugi z opozycyjnych posłów, musiał milczeć na sejmiku, choć bezskutecznie zachęcał do zabrania głosu Konstantego Janikowskiego (w 1782 roku posła łączycyckiego), znanego klienta F.K. Branickiego. Zob. też: W. SZCZYGIELSKI: *Janikowski Konstanty*. W: PSB. T. 10. Kraków 1962—1964, s. 517—518; W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 464—466.

<sup>39</sup> BCzart., 688, s. 527, J. Stempkowski do króla z 14 VII 1783.

<sup>40</sup> J. SIEMIENSKI: *Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*. Kraków 1906, s. 32—33; A. LITYŃSKI: *Sejmiki województwa płockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem*. W: *W dwusetną rocznicę wolnego Sejmu. Ludzie — państwo — prawo czasów Sejmu Czteroletniego*. Red. A. LITYŃSKI. Katowice 1988, s. 80—81.

<sup>41</sup> BCzart., 688, s. 580, Król do J. Stempkowskiego z 11 IX 1783; T. SROGOSZ: *Rzeczpospolita wobec...*, s. 88.

<sup>42</sup> AGAD, ZP 130, s. 157, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

<sup>43</sup> BCzart., 688, s. 527, J. Stempkowski do króla z 14 VII 1783.

<sup>44</sup> Ibidem, s. 482, J. Stempkowski do króla z 9 VI 1783; W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 99.

<sup>45</sup> BCzart., 688, s. 531, J. Stempkowski do króla z 17 VII 1783.

<sup>46</sup> W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 99—101.

najważniejszych informacji. O podkomorstwo zabiegały trzy osoby. Akceptację króla zyskał, usilnie wspierany przez J. Stempkowskiego, ekspisarz ziemski Józef Bierzyński<sup>47</sup>. Kolejnym pretendentem do urzędu był Kajetan Giżycki, który liczył na dobre układy w Warszawie, gdyż jego najstarszy syn służył w gabinecie królewskim<sup>48</sup>. Miał on również poparcie S.S. Potockiego, który rekomendował go królowi<sup>49</sup>. Do wakansu aspirował też chorąży kijowski Michał Trzeciak, wspierany przez wojewodę łęczyckiego Szymona Dzierzbickiego (protegowanego rosyjskiego ambasadora Ottona M. von Stackelberga)<sup>50</sup>. Przed sejmikiem jako konkurent wymieniany był także sędzia ziemski kijowski Michał Trypolski<sup>51</sup>. Zgodnie z życzeniem króla, J. Stempkowski doprowadził do porozumienia z K. Giżyckim, który uzyskał Order św. Stanisława i obietnicę awansu na podkomorstwo w przyszłości<sup>52</sup>.

Na sejmiku elekcyjnym w Żytomierzu obradującym 17 lipca 1783 wybrano, podobno w ciągu 15 minut, czterech kandydatów do podkomorstwa. Byli nimi: J. Bierzyński, K. Giżycki, stolnik kijowski Felicjan Głębocki i M. Trzeciak<sup>53</sup>. Ten ostatni został wybrany po złożeniu obietnicy, że nie będzie prowadził zabiegów o urząd. Szlachta kijowska, nie ufając jego zapewnieniom, wysłała do króla list w tej sprawie<sup>54</sup>. F. Głębocki znalazł się w gronie kandydatów tylko ze względu na konieczność wypełnienia wymogów prawa<sup>55</sup>.

Lipcowe sejmiki w Żytomierzu zakończyły się sukcesem regalistów, jednak relacje w nowym kierownictwie obozu dworskiego na Ukrainie nie układały się dobrze. Szybko ujawniła się niechęć S.S. Potockiego do J. Stempkowskiego. Już 16 lipca 1783 roku w liście do króla wojewoda ruski oskarżał kasztelana kijow-

<sup>47</sup> BCzart., 688, s. 496—497, 528, 533—534, 541, J. Stempkowski do króla z 20 VI 1783, 14 i 18 VII 1783 oraz król do J. Stempkowskiego z 19 VII 1783; W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 100.

<sup>48</sup> BCzart., 663, s. 95—97, 99, K. Giżycki do króla z czerwca 1783 i król do K. Giżyckiego z 3 VII 1783; BCzart., 688, s. 527, J. Stempkowski do króla z 14 VII 1783; W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 99.

<sup>49</sup> BCzart., 683, s. 409, S.S. Potocki do króla z 25 VI 1783.

<sup>50</sup> BCzart., 688, s. 482, J. Stempkowski do króla z 9 VI 1783; W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 452. Dzierzbicki był pensjonariuszem ambasady rosyjskiej; D. DUKWICZ: *Sekretne wydatki rosyjskiej ambasady w Warszawie w latach 1772—1790*. W: *Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych. Studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckiej*. Red. A. KARPIŃSKI, E. OPALIŃSKI, T. WIŚLICZ. Warszawa 2010, s. 455.

<sup>51</sup> BCzart., 688, s. 496, J. Stempkowski do króla z 20 VI 1783.

<sup>52</sup> BCzart., 663, s. 101, K. Giżycki do króla z 16 VIII 1783; BCzart., 688, s. 531—532, J. Stempkowski do króla z 17 VII 1783.

<sup>53</sup> BCzart., 688, s. 531, J. Stempkowski do króla z 17 VII 1783; W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 100—101.

<sup>54</sup> BCzart., 688, s. 535—536, Szlachta kijowska do króla z 17 VII 1783; W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 101.

<sup>55</sup> BCzart., 688, s. 532, J. Stempkowski do króla z 17 VII 1783; W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 101.

skiego o współpracę z hetmanem F.K. Branickim. S.S. Potocki powoływał się na rozmowę z M. Mniszchem w Wiśniowcu, gdy J. Stempkowski zaproponował na deputata T. Paszkowskiego, związanego z hetmanem wielkim koronnym. Zdaniem wojewody ruskiego, F.K. Branicki miał ująć kasztelana kijowskiego obietnicami protekcji ze strony Grigorija Potiomkina<sup>56</sup>. Monarcha nie dowierzał jednak tym oskarżeniom. Stanisław August przytaczał wojewodzie ruskiemu wyjaśnienia J. Stempkowskiego dotyczące sprawy 20 000 rubli (a właściwie 22 000), na które miał liczyć od G. Potiomkina. Cztery lata wcześniej na sejmiku kijowskim, na wniosek podkomorzego Łukasza Rybińskiego, zaległe pieniądze za prowiant i furaz od wojsk rosyjskich przekazano kasztelanowi kijowskiemu jako rekompensatę jego prac sejmikowych. Jednak przeciwno laudum w tej sprawie manifest ogłosili właśnie stronnicy F.K. Branickiego<sup>57</sup>.

Rywalizacja o wakanse była ważną częścią lokalnego życia publicznego. Dotyczyło to zwłaszcza elekcyjnych urzędów sądowych. Od sejmu rozbiorowego zasada wyboru kandydatów na urzędy dotyczyła także starostwa grodowego<sup>58</sup>. W październiku 1783 roku wieści, że starosta owrucki Jan Stecki jest chory, spowodowały prośbę J. Stempkowskiego do króla o nadanie urzędu synowi. Jednocześnie kasztelan kijowski pisał, że nie wydał uniwersału zwołującego sejmik, nie znając odpowiedzi monarchy<sup>59</sup>. Reakcja Stanisława Augusta nie była pomyslna dla czołowego kijowskiego regalisty. Król poinformował J. Stempkowskiego, że prośbę o gród owrucki zgłosił już stolnik koronny K. Olizar. Musiał on bowiem zrezygnować z aspiracji do starostwa krzemienieckiego, które miał obiecane. Monarcha stwierdzał również, że po awansie na województwo kijowskie (król wcześniej deklarował, że J. Stempkowski otrzyma ten wakans<sup>60</sup>) kasztelan będzie miał już jeden gród. W tej sytuacji pozostawienie w jego „ręku” drugiego może być źle widziane. Stanisław August zaznaczał jednak, że nie podjął wciąż ostatecznej decyzji. Stwierdzał, że ma na nią czas, gdyż J. Stecki jeszcze żyje<sup>61</sup>.

Brak niestety wiadomości o przebiegu sejmiku deputackiego, który zebrał się 15 lipca 1784 roku. Dzień później odbył się w Żytomierzu sejmik gospodarski. Wia-

<sup>56</sup> BCzart., 683, s. 429—432, 447, S.S. Potocki do króla z 16 VII 1783 i 6 VIII 1783.

<sup>57</sup> Ibidem, s. 439—440, Król do S.S. Potockiego z 28 VII 1783; W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 103. Por. BCzart., 688, s. 544, J. Stempkowski do króla z 20 VII 1783.

<sup>58</sup> W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 532—533, 609—610. Szerzej na ten temat: IDEM: *Elekcje ziemskich urzędników sądowych w czasach Rady Nieustającej* (złożone do druku).

<sup>59</sup> BCzart., 688, s. 612, J. Stempkowski do króla z 4 X 1783.

<sup>60</sup> Sprawa awansu J. Stempkowskiego przeciągała się, gdyż dotychczasowy wojewoda kijowski Stanisław Lubomirski nie był zainteresowany ewentualnym awansem. Wiosną 1783 roku pisał do króla, że jest zadowolony z województwa kijowskiego. Była to reakcja na plotkę, iż Stanisław August chciał go przenieść na wakuujący urząd wojewody brzesko-kujawskiego. Zob. BCzart., 728, s. 901, S. Lubomirski do króla z kwietnia 1783. Rada Nieustająca wybrała trzech kandydatów na ten urząd na sesji 29 kwietnia 1783 roku: W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 534.

<sup>61</sup> BCzart., 688, s. 629—630, Król do J. Stempkowskiego z 16 X 1783.



domo, że zajmowano się na nim m.in. sprawą zaległości finansowych województwa kijowskiego wobec wiceregenta grodzkiego kijowskiego Stanisława Kirkora<sup>62</sup>.

Poważne konsekwencje dla życia publicznego szlachty kijowskiej miał wakans na urządzie sędziego ziemskiego kijowskiego po śmierci M. Trypolskiego. J. Stempkowski, ponownie zastępujący wojewodę kijowskiego, zwołał sejmik elekcyjny uniwersałem wydanym w Warszawie 24 czerwca 1784 roku (oblata nastąpiła 14 lipca w aktach grodzkich kijowskich). Obrady wyznaczone zostały na 20 sierpnia 1784 w Żytomierzu<sup>63</sup>, a więc cztery dni po terminie obrad poselskich, na których miano wyłonić przedstawicieli województwa na sejm grodzieński. Zabiegi o wakans przebiegały więc w czasie kampanii przedsejmowej.

Za działania stronnictwa dworskiego na Kijowszczyźnie odpowiedzialni byli wojewoda ruski S.S. Potocki i kasztelan J. Stempkowski. Na sporządzonej w gabinecie królewskim liście kandydatów do funkcji poselskiej pojawiło się 19 osób. Z oznaczeń na marginesie można wnioskować, że do sześciu mandatów poselskich przewidziani byli: K. Giżycki, Prot Potocki, podkomorzy J. Bierzyński, Chojecki (podwojewództwi Hilary lub sędzia pograniczny braclawski Jan), brygadier S. Lubowiedzki oraz jeden z Rybińskich<sup>64</sup>. Przy ostatnim nazwisku widnieje adnotacja: szambelan albo „Francuz” — chodziło o Jana Nepomucena (brata biskupa kujawskiego Józefa), który powrócił z Francji<sup>65</sup>. W sierpniu 1784 roku wymieniano kandydaturę głośnego opozycjonisty z 1782 roku (był posłem nowogródzkim, w 1783 przedstawił negatywnie ocenianą przez dwór relację z obrad), chorążycą litewskiego Adama Rzewuskiego<sup>66</sup>. S.S. Potocki, który informował o tym króla, uważał, iż nie ma on szans na wybór, gdyż sprzeciw wobec A. Rzewuskiego zgłosiło wielu kijowian, a zwłaszcza Bierzyńscy<sup>67</sup>. Wojewoda ruski włączył się do kampanii przed sejmikiem żytomierskim dość późno. W połowie lipca 1784 roku pisał bowiem do monarchy, że „dla słabości zdrowia” dopiero teraz wyjeżdża w Kijowskie, gdzie się dowie o kandydatach promowanych do poselstwa<sup>68</sup>. Mandaty na sejm ostatecznie otrzymali: podkomorzy żytomierski J. Bierzyński, chorąży owrucki Ignacy Niemi-

<sup>62</sup> AGAD, ZP 130, s. 156, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

<sup>63</sup> BCzart., 730, s. 427, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 20—21 VIII 1784.

<sup>64</sup> Na liście znajdowali się też: Kalikst Poniński, kasztelan kijowski Stępkowski, Głębocki (stolnik Felicjan?), pisarz braclawski Kordysz, „młody” Chodkiewicz, szambelan Wąsowicz, Malczewski („szef”), sędzia ziemski owrucki Michał Pawsza, sędzia ziemski żytomierski Adam Bukar, chorąży kijowski M. Trzeciak i Szymanowski. Zob. AGAD, ZP 128, k. 23v, Kandydaci do poselstwa w roku 1784.

<sup>65</sup> Por. BCzart., 930, s. 569—570, J. Stempkowski do króla z 20 VII 1785. J.N. Rybiński służył w wojsku francuskim, w którym osiągnął rangę kapitana: Z. ANUSIK, A. STROYNOWSKI: *Rybiński Jan Nepomucen*. W: PSB. T. 33. Wrocław—Warszawa—Kraków 1992, s. 332.

<sup>66</sup> BCzart., 735, s. 776, S.S. Potocki do króla z 13 VIII 1784. Relacja A. Rzewuskiego nie została przyjęta do nowogródzkich akt sądowych: W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 102.

<sup>67</sup> BCzart., 735, s. 776, S.S. Potocki do króla z 13 VIII 1784.

<sup>68</sup> Ibidem, s. 748, S.S. Potocki do króla z 15 VII 1784.

rycz, podwojewodzi kijowski H. Chojecki, szambelan J.N. Rybiński, wicebrygadier Roch Jerlicz oraz szambelan Szymanowski<sup>69</sup>. „Planta” dworska została więc zrealizowana. Jedyna osoba, która wcześniej nie była zaakceptowana, to I. Niemiryecz. Rok później J. Stempkowski pisał do króla, że „zrobił” posłem chorążego owruckiego (ocenianego bardzo negatywnie, kasztelan pisał o nim „półgłówek”) ze względu na prośby rodziny, która za niego ręczyła<sup>70</sup>.

Cztery dni po sejmiku poselskim powinna odbyć się elekcja kandydatów na sędziego ziemskiego. Jednak w pisanym do króla liście J. Stempkowskiego z 23 sierpnia 1784 czytamy: „Pamiętałem rozkaz Pański, by zaraz dać raport o sejmikach tak poselskich, jako też elekcyjnym sęskim, a że nadspodziewanie tak pierwszy, jako też i drugi, dni kilka ciągnęli się i wielkie połączenie mieli z sobą. Przeto po odbyciu tych sejmików, by Najjaśniejszy Pan prędzej wiedział, już nie sztafetę, ale kuriera wysyłam, registr posłów przyłączam z najmocniejszym zapewnieniem, że ani jeden nie odpisze się od rozkazów Pańskich”<sup>71</sup>. Jak widać, sformułowana przez Adama Lityńskiego koncepcja sejmiku jako jednolitej instytucji prawnej nie powinna być traktowana tylko jako konstrukcja teoretyczna<sup>72</sup>. Dalej kasztelan kijowski pisał: „Nie miałem jeszcze tak pracowitych sejmików jak teraz”. Trudności przypisywał temu, iż „wskrzesiła się znowu intryga przez Pawszę”, którego wspierać miała Biała Cerkiew<sup>73</sup>. Warto przypomnieć, że na burzliwym przedsejmowym sejmiku żytomierskim w 1786 roku sędzia ziemski owrucki Michał Pawsza współpracował z hetmanem F.K. Branickim<sup>74</sup>. J. Stempkowski podkreślił, że do pomyślnego zakończenia sejmików przyczyniła się pomoc podwojewodzkiego H. Chojeckiego, wybranego posłem<sup>75</sup>.

Podkreślenie zasług H. Chojeckiego nie było sprawą przypadku, gdyż wiązało się z rywalizacją o urząd sędziego ziemskiego. Był pretendentem do tego wakansu wspieranym przez kasztelana kijowskiego. Kandydatura podwojewodzkiego miała jednak przeciwników w gronie liderów obozu regalistycznego. Na początku lipca pełniący obowiązki szefa gabinetu królewskiego Pius Kiciński w liście do Stanisława

<sup>69</sup> AGAD, ZP 128, k. 43v.—44 (druk: *Uwiedomienie o stancyach Jaśnie Oświeconych, Jaśnie Wielmożnych senatorów, ministrow i posłów na Seym ordynaryiny grodzienski w roku 1784 zgro-madzonych*, s. 10—11); *Dyaryusz Seymu wolnego ordynaryinego [...] 1784 [...]*. Wyd. M. TUKALSKI-NIELUBOWICZ. Warszawa 1785, s. 4. Zob. też: Z. ANUSIK, A. STROYNOWSKI: *Rybiński Jan Nepomucen...*, s. 332.

<sup>70</sup> BCzart., 930, s. 568, J. Stempkowski do króla z 20 VII 1785 w Berdyczowie.

<sup>71</sup> BCzart., 730, s. 421, J. Stempkowski do króla z 23 VIII 1784 w Żytomierzu.

<sup>72</sup> A. LITYŃSKI: *Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich*. „Prace Prawnicze” 1969, 1, s. 89—105.

<sup>73</sup> BCzart., 730, s. 421—422, J. Stempkowski do króla z 23 VIII 1784 w Żytomierzu.

<sup>74</sup> BCzart., 930, s. 599, J. Stempkowski do króla z 28 VIII 1786 z Radomyśla; B. ZALESKI: *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta...*, s. 55; A. DANILCZYK: *W kręgu afery Dogrumowej...*, s. 104; T. SROGOSZ: *Walka stronnictw...*, s. 99.

<sup>75</sup> BCzart., 730, s. 422, J. Stempkowski do króla z 23 VIII 1784 w Żytomierzu.

Augusta przytaczał krytyczną opinię biskupa płockiego (a wkrótce prymasa) Michała Poniatowskiego, królewskiego brata, na temat H. Chojeckiego<sup>76</sup>. Czynnikiem, który mógł wpływać negatywnie na jego ocenę jako kandydata, były obciążające go wyroki sądowe, co pokazały grodzieńskie rugi sejmowe<sup>77</sup>. W liście z 17 sierpnia 1784 S.S. Potocki pisał, że podwojewodzi to człowiek „sposobny ale do wszystkiego”. Dodawał też, iż na urządzie sędziowskim ważniejsze są sumienność i poczciwość. Wojewoda ruski poparł więc głównego kontrkandydata — podsędkę kijowskiego Antoniego Wiecznińskiego<sup>78</sup>. Z cytowanego listu J. Stempkowskiego wynika, że był on forsowany przez Pawszę, przy wsparciu stronnictwa hetmańskiego<sup>79</sup>.

Zwołany na 20 sierpnia 1784 roku do Żytomierza sejmik elekcyjny zagaił kasztelan kijowski J. Stempkowski. Marszałkiem koła rycerskiego został chorąży żytomierski Kajetan Giżycki, który w 1783 roku aspirował do podkomorstwa. Pomagać mu miało sześciu asesorów (po dwóch z powiatu). Byli nimi: podsędek żytomierski Jakub Moczulski, podstoli kijowski Tadeusz Niemirycz, cześnik kijowski Stefan Wróblewski, horodniczy kijowski Dominik Pruszyński, pisarz grodzki żytomierski Mikołaj Kaliński i komornik ziemski żytomierski Szymon Jakubowski<sup>80</sup>. Na uwagę zasługuje wysoka ranga asesorów (czterech urzędników ziemskich), co świadczy o dużym zainteresowaniu sejmikiem. Podsędek J. Moczulski nie był w dobrych relacjach z sędzią ziemskim żytomierskim Adamem Bukarem, znanym regalistą<sup>81</sup>. Pisarz grodzki M. Kaliński uchodził za człowieka związanego z F.K. Branickim (co potwierdził sejmik poselski z 1786)<sup>82</sup>. Następnie obrady „solwowano”. W kolejnym dniu, 21 sierpnia 1784, wybrani zostali (według laudum jednomyślnie) czterej kandydaci do urzędu sędziego ziemskiego kijowskiego: podsędek A. Wieczniński, podwojewodzi H. Chojecki, sędzia grodzki żytomierski Andrzej Dubrawski oraz

<sup>76</sup> BCzart., 924, s. 225—227, P. Kiciński do króla z 1 VII 1784. Na temat roli P. Kicińskiego zob.: M. RYMSZYNA: *Gabinet Stanisława Augusta*. Warszawa 1962, s. 115—117; J. MICHAŁSKI: *Kiciński Pius*. W: PSB. T. 12. Wrocław—Warszawa—Kraków 1966, s. 383—384; Z. ANUSIK: *Organizacja i funkcjonowanie polskiej służby zagranicznej w latach 1764—1792 (Próba nowego spojrzenia)*. „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica” 1996, 58, s. 55; R. BUTTERWICK: *Faworyt — demagog? Pius Kiciński na Sejmie Czteroletnim*. W: *Faworyci i opozycjoniści. Król a elity polityczne w Rzeczypospolitej XV—XVIII wieku*. Red. M. MARKIEWICZ, R. SKOWRON. Kraków 2006, s. 485—492.

<sup>77</sup> AGAD, ZP 128, k. 85, Processa z 4 X [1784]. Uzyskane wyroki (dotyczące spraw finansowych) przedstawili plenipotenci reprezentujący hetmanową wielką litewską Aleksandrę Ogińską i chorążego mielnickiego Józefa Markowskiego: W. FILIPCZAK: *Rugi i losy „rozdwojonych” sejmików przedsejmowych 1778—1786*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1997, t. 49, z. 1—2, s. 70.

<sup>78</sup> BCzart., 735, s. 779, S.S. Potocki do króla z 17 VIII 1784 w Mohylowie.

<sup>79</sup> BCzart., 730, s. 422, J. Stempkowski do króla z 23 VIII 1784 w Żytomierzu.

<sup>80</sup> Ibidem, s. 427—428, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 20—21 VIII 1784.

<sup>81</sup> S. BUKAR: *Pamiętniki z końca XVIII i początków XIX wieku*. Warszawa [1912], s. 10; W. FILIPCZAK: *Stronnictwo regalistyczne...*, s. 88. Zob. też: IDEM: *Życie sejmikowe...*, s. 168; A. DANILCZYK: *W kręgu afery Dogromowej...*, s. 104.

<sup>82</sup> B. ZALESKI: *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta...*, s. 55; T. SROGOSZ: *Walka stronnictw...*, s. 99—100.

sędzic ziemski kijowski Antoni Trypolski. Uchwała została podpisana przez marszałka i asesorów<sup>83</sup>.

Po sejmiku J. Stempkowski usilnie wspierał kandydaturę H. Chojeckiego. Pisząc do króla, powołał się na obietnicę w tej sprawie, którą złożył podwojewódzemu<sup>84</sup>. Monarcha poinformował jednak kasztelana kijowskiego, że wbrew temu, co sądził, wojewoda ruski poparł A. Wieczińskiego. W związku z tym odłożył decyzję w sprawie obsady wakansu do Grodna, gdzie będą się widzieli<sup>85</sup>. W początkach września 1784 roku prośbę podsędka o awans przedstawiał królowi pisarz wielki litewski Antoni Dzieduszycki, pełniący funkcję sekretarza Departamentu Interesów Cudzoziemskich Rady Nieustającej<sup>86</sup>. Urząd sędziego ziemskiego kijowskiego otrzymał jednak H. Chojecki (nominacja z 27 grudnia 1784)<sup>87</sup>.

Okres po sejmie grodzieńskim, obradującym w październiku i listopadzie 1784 roku, przyniósł wzrost napięcia na Ukrainie. Wynikało to z nadużyć popełnianych przez wojska rosyjskie. W marcu 1785 roku obywatele kijowscy skierowali do króla list w tej sprawie, w którym skarżono się na pułk dowodzony przez brygadiera Jana Sołłohuba. Stanisław August poinformował o tym S.S. Potockiego<sup>88</sup>. Wojewoda ruski w końcu poprzedniego roku kupił od J. Stempkowskiego szarżę generała lejtnanta. Ponadto kasztelan kijowski za 18 tys. dukatów odstąpił mu komendę nad dywizją ukraińsko-podolską<sup>89</sup>. W lipcu 1785 roku J. Stempkowski potwierdzał, że „ludzi to pewna, że do siedmiu tysięcy wybrano”. Zaznaczał jednak, iż zgłaszające się do rosyjskich dowódców osoby poszkodowane, które traciły poddanych, nie odchodziły „bez nadgrody i satysfakcji”<sup>90</sup>.

W liście z 5 kwietnia 1785 król informował wojewodę ruskiego o wizycie na dworze H. Chojeckiego, nowego sędziego ziemskiego kijowskiego. Król pisał, iż otrzymał on urząd, gdyż był „przez laudum podany i partykularnie do wyboru spomiędzy kandydatów zalecony”<sup>91</sup>. Fakt, że informacja na ten temat pojawia się w korespondencji Stanisława Augusta z wojewodą ruskim tak późno, świadczy, iż S.S. Potocki był już odsunięty od wpływu na kierowanie stronnictwem regalistycznym w województwie kijowskim. Wynikało to zapewne z jego opozycyjnej postawy na sejmie grodzieńskim<sup>92</sup>.

<sup>83</sup> BCzart., 730, s. 428, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 20—21 VIII 1784.

<sup>84</sup> Ibidem, s. 422, J. Stempkowski do króla z 23 VIII 1784 w Żytomierzu.

<sup>85</sup> Ibidem, s. 431, Król do J. Stempkowskiego z 25 VIII 1784.

<sup>86</sup> BCzart., 921, s. 152, A. Dzieduszycki do króla z 7 IX 1784; Z. ANUSIK: *Organizacja i funkcjonowanie polskiej służby zagranicznej...*, s. 54—55.

<sup>87</sup> AGAD, ZP 130, s. 151, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785. Według tego źródła oblata nominacji nastąpiła jeszcze w styczniu 1785 roku w aktach grodzkich kijowskich.

<sup>88</sup> BCzart., 929, s. 331, Król do S.S. Potockiego z 5 IV 1785; W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 149—150.

<sup>89</sup> A. KAMIŃSKA: *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel...*, s. 388.

<sup>90</sup> BCzart., 930, s. 568, J. Stempkowski do króla z 20 VII 1785 w Berdyczowie.

<sup>91</sup> BCzart., 929, s. 336, Król do S.S. Potockiego z 5 IV 1785.

<sup>92</sup> E. ROSTWOROWSKI: *Potocki Stanisław Szczęsny...*, s. 183—202.

Pełną kontrolę nad działaniami stronnictwa królewskiego na tym terenie odzyskał J. Stempkowski, mianowany 22 lutego 1785 roku wojewodą kijowskim<sup>93</sup>. W jego rękach znalazło się przygotowanie lipcowego sejmiku deputackiego w Żytomierzu. W początkach lipca wojewoda kijowski pisał do monarchy z Trojanowa o obecności wielu obywateli, którzy przyjechali się z nim zobaczyć. Był między nimi „Rybicki przyszedł kijowski, z rozkazu Waszej Królewskiej Mości, deputat”<sup>94</sup>. Za jego lojalność ręczył stolnik dobrzyński Jan Ośniałowski, czołowa postać stronnictwa regalistycznego w ziemi dobrzyńskiej<sup>95</sup>. O kandydacie na sędziego trybunalskiego J. Stempkowski pisał, że to „niedawny” obywatel województwa, którego zna słabo<sup>96</sup>. W liście z 11 lipca król pisał o prośbie biskupa J. Rybińskiego. Ordynariusz kujawski liczył na pomoc dla jego brata Jana Nepomucena, który wrócił z Francji (gdzie służył w wojsku<sup>97</sup>), przy wyborze na starostwo żytomierskie rzekomo wakujące po śmierci Kajetana Ilińskiego (tak twierdził biskup kujawski). Monarcha prosił też wojewodę kijowskiego o wsparcie projektu w sprawie nowego systemu werbunku żołnierzy, przygotowanego przez Departament Wojskowy i rozesłanego listem cyrkularnym na sejmiki. J. Stempkowski miał jednak informować, że propozycje zostały wysłane z wyprzedzeniem, aby zostawić czas na zastanowienie przed obradami kolejnego sejmiku<sup>98</sup>. Departament proponował wprowadzenie poboru rekruta proporcjonalnie do liczby dymów w dobrach królewskich, duchownych oraz w miastach i miasteczkach prywatnych. W skali Korony powinno to dać rocznie 1000 żołnierzy, odbywających służbę trwającą 10 lat<sup>99</sup>.

W Żytomierzu, miejscu obrad szlacheckich, J. Stempkowski planował pojawić się na cztery dni przed sejmikiem. W dniu 11 lipca 1785 roku miało się bowiem dokonać otwarcie jurysdykcji grodzkiej<sup>100</sup>. W Żytomierzu zgromadziło się z tej okazji

<sup>93</sup> A. KAMIŃSKA: *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel...*, s. 389. J. Stempkowski otrzymał największą liczbę głosów (19) z trójki kandydatów do urzędu wybranych przez konsyliarzy. Pozostałymi elektami byli kasztelan żytomierski Stanisław Pruszyński i kasztelan kamieniecki Leonard Świeykowski. Zob. AGAD, tzw. Metryka Litewska, dz. VII, sygn. 51, s. 101, Protokół Rady Nieustającej z 22 II 1785. Szerzej udziałem L. Świeykowskiego w życiu publicznym badanego przeze mnie okresu zajął się w przygotowanej ostatnio monografii D. ROLNIK (*Leonarda Marcina Świeykowskiego (1721—1793) ostatniego wojewody podolskiego życie codzienne i publiczne oraz jego myśli o Rzeczypospolitej — rozdział: Senator Rzeczypospolitej — między Stanisławem Augustem a magnatami kresowymi*).

<sup>94</sup> BCzart., 930, s. 563, J. Stempkowski do króla z 2 VII 1785 w Trojanowie.

<sup>95</sup> W. SZCZYGIELSKI: *Ośniałowski Jan*. W: PSB. T. 24. Wrocław—Kraków 1979, s. 617; W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 580—581.

<sup>96</sup> BCzart., 930, s. 564, J. Stempkowski do króla z 2 VII 1785.

<sup>97</sup> Z. ANUSIK, A. STROYNOWSKI: *Rybiński Jan Nepomucen...*, s. 332.

<sup>98</sup> BCzart., 930, s. 565—566, Król do J. Stempkowskiego z 11 VII 1785.

<sup>99</sup> E. ROSTWOROWSKI: *Sprawa aukcji...*, s. 149—150; L. RATAJCZYK: *Przewyciężenie kryzysu militarnego Polski przed reformami Sejmu Czteroletniego*. Warszawa 1975, s. 87—88; W. FILIPCZAK: *Sejmiki województwa płockiego 1780—1786*. „Przegląd Nauk Historycznych” 2009, R. 8, nr 2, s. 44.

<sup>100</sup> BCzart., 930, s. 563, J. Stempkowski do króla z 2 VII 1785 z Trojanowa.

„kilka tysięcy obywatelów”. W tym dniu do miasta przyjechał także gen. J. Sołłohub, który był obecny na obu sejmikach (deputackim i gospodarskim). Rosyjski dowódca wyjechał z Żytomierza 18 lipca, razem ze J. Stempkowskim (jak pisał wojewoda „kwaterę miał u mnie”). J. Sołłohub, mimo skarg na jego podkomendnych, „nie doświadczył nic więcej jak uszanowania i wiele grzeczności, jeden tylko chorąży owrucki Niemirzyc, gdy była sesja gospodarskiego sejmiku, po obraniu w kościele marszałka, po tym u mnie pod namiotami, w głosie zabranym proponował województwu, aby wysłać posłów do Waszej Królewskiej Mości z zapytaniem, co ma Moskwa w Polsce do czynienia, sam się na takiego posła ofiarując”<sup>101</sup>. Z relacji wojewody wynika, że rosyjski dowódca słyszał ten postulat, gdyż „namioty były na dziedzińcu”, zaś J. Sołłohub „w oknie stał w domu moim”<sup>102</sup>.

Na sejmiku deputackim (15 lipca 1785) sędzią trybunalskim wybrany został podczaszy nowogrodzki Józef Rybicki, „po ułatwionych wprzód nadto wielu przeszkodach do osoby jego mianych”<sup>103</sup>.

Na szczególną uwagę zasługuje sejmik gospodarski, który zebrał się następnego dnia (16 lipca 1785). Obrady zagał wojewoda J. Stempkowski. Na marszałka koła rycerskiego wybrany został jednogłośnie rzekomy stolnik lwowski Tomasz Meleniewski<sup>104</sup>. Jednomyslnie wyłoniono również sześciu asesorów, którymi byli: rzekomy łowczy halicki Józef Berezowski, wiceregent grodzki kijowski Julian Piątkowski (obaj z powiatu kijowskiego), Stanisław Michałowski, Jan Zwoliński (powiat żytomierski), Ludwik Bejnarowicz i Jan Lewkowski (powiat owrucki)<sup>105</sup>. Osoby, które w okresie poprzedzającym sejmik uzyskały królewskie przywileje na urzędy województwa kijowskiego, zgłosiły je do łaski marszałkowskiej. Następnie awansowanych obywateli „do miejsc w kole naszym rycerskim przyzwoitych i prerogatyw do tych urzędów przywiązanych przyjęliśmy”<sup>106</sup>. Tego rodzaju czynności nie obserwujemy na większości sejmików koronnych, natomiast znamy je z Litwy<sup>107</sup>. Tekst uchwały zdaje się sugerować, że prezentację przywileju w czasie sejmiku traktowano jako warunek korzystania z prerogatyw urzędu (w praktyce więc najczęściej z miejsca w hierarchii wojewódzkiej). Można tu dostrzec pewną analogię ze zwyczajem

<sup>101</sup> Ibidem, s. 567, J. Stempkowski do króla z 20 VII 1785 z Berdyczowa.

<sup>102</sup> Ibidem, s. 568, J. Stempkowski do króla z 20 VII 1785 z Berdyczowa.

<sup>103</sup> Ibidem, s. 567, J. Stempkowski do króla z 20 VII 1785 z Berdyczowa; *Ordinatio Judiciorum Ordinariorum Generalium Tribunalis Regni Petricoviensis... Die 3tia Septembris Anno 1785 promulgata*. [B.m. i d.] [1785].

<sup>104</sup> AGAD, ZP 130, s. 150–151, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785 (wypis z ksiąg grodzkich województwa kijowskiego). W rzeczywistości T. Meleniewski nie był stolnikiem lwowskim: *Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*. Oprac. K. PRZYBOŚ. Wrocław 1987, s. 157–158.

<sup>105</sup> AGAD, ZP 130, s. 151, 159, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

<sup>106</sup> Ibidem, s. 152, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

<sup>107</sup> BCzart., 861, s. 451, Laudum sejmiku w Chołopieniczach (szlachty powiatu orszańskiego) z 5–9 II 1781.

składania przez senatorów Prus Królewskich przysięgi na sejmikach generalnych<sup>108</sup>, choć w laudum województwa kijowskiego o „juramencie” nie ma mowy. Uchwała zawiera informacje nie tylko o dacie przywileju, lecz także o obłacie w lokalnych księgach sądowych. Może to być przydatne w badaniach nad urzędami ziemskimi województwa kijowskiego. Na podstawie laudum z 16 lipca 1785 roku można ustalić następujące nominacje<sup>109</sup>: 1) cześnika owruckiego Jana Hańskiego na chorążego żytomierskiego (29 grudnia 1784), 2) sędziego pogranicznego kijowskiego Maksymiliana Potockiego na stolnika kijowskiego (26 lutego 1785), 3) podwojewodzkiego kijowskiego H. Chojeckiego na sędziego ziemskiego kijowskiego (27 grudnia 1784), 4) łowczego owruckiego Feliksa Potockiego na cześnika owruckiego (10 czerwca 1785), 5) sędziego pogranicznego braclawskiego Jana Chojeckiego na wojskiego większego kijowskiego (10 czerwca 1785), 6) wojskiego mniejszego kijowskiego Szymona Grzybińskiego na pisarza ziemskiego owruckiego (27 grudnia 1784), 7) Medarda Potockiego na wojskiego mniejszego kijowskiego (27 grudnia 1784)<sup>110</sup>.

Następnie przystąpiono do składania relacji z sejmu grodzieńskiego. Na podstawie listu J. Stempkowskiego można odnieść wrażenie, iż została ona złożona na sejmiku deputackim<sup>111</sup>. Z uchwały gospodarskiej wynika, iż 16 lipca przedstawili ją: podkomorzy J. Bierzyński, chorąży owrucki T. Niemirycz, sędzia H. Chojecki i wicebrygadier R. Jerlicz<sup>112</sup>. W laudum wymienieni zostali wszyscy posłowie z 1784 roku, którzy byli obecni na sejmiku. Prawdopodobnie nie przybyli do Żytomierza szambelanowie J.N. Rybiński i Szymanowski. Nie ma też pewności, czy każdy z czwórki wymienionych reprezentantów osobiście zabierał głos w tej sprawie. Według uchwały mandatariusze sejmiku przedstawili przyczyny, dla których nie wszystkie punkty instrukcji poselskiej doczekały się realizacji<sup>113</sup>. Sejmik udzielił posłom podziękowania za „dla dobra powszechnego usługę” i starania w sprawie instrukcji. Następnie sejmik zajął się dyskusją nad projektem przesłanym przez Departament Wojskowy. Podkreślono uciążliwość dotychczasowego sposobu prowadzenia werbunków<sup>114</sup>. Projekt nowego systemu rekrutacji przyjęto z „uszanowaniem”. Ostateczną decyzję w tej sprawie odłożono jednak do sejmików przedsejmowych<sup>115</sup>. Trudno to uznać za niepowodzenie regalistów, skoro na taką możliwość wskazywał sam Stanisław

<sup>108</sup> S. ACHREM CZYK: *Reprezentacja stanowa Prus Królewskich w latach 1696—1772*. Olsztyn 1982, s. 87—88.

<sup>109</sup> AGAD, ZP 130, s. 151—152, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

<sup>110</sup> Część nominacji nie została uwzględniona w wydawnictwie: *Urządnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV—XVIII wieku. Spisy*. Wyd. E. JANAS, W. KŁACZEWSKI. Kórnik 2002, s. 57, 72, 75, 87.

<sup>111</sup> BCzart., 930, s. 567, J. Stempkowski do króla z 20 VII 1785 z Berdyczowa.

<sup>112</sup> AGAD, ZP 130, s. 152, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

<sup>113</sup> Ibidem, s. 152—153, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

<sup>114</sup> Ibidem, s. 153, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

<sup>115</sup> Ibidem, s. 154, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

August w liście do J. Stempkowskiego<sup>116</sup>. Ale też trudno w tej sytuacji uznać, jak to zrobił E. Rostworowski na podstawie listu wojewody kijowskiego, że województwo projekt przyjęło. Wszak w zaleceniu dla przyszłych posłów, o którym wspomina cytowany przez historyka fragment<sup>117</sup>, nie musiano akceptować całości proponowanych rozwiązań.

Kolejnym tematem obrad gospodarskich była realizacja konstytucji z 1775 roku, w której pozwolono województwu kijowskiemu na nałożenie specjalnego podatku na budowę „domów jurysdykcyjnych”<sup>118</sup>. Z laudum wynika jednak, że nie była to pierwsza decyzja województwa w sprawach finansowych. Uchwała sejmiku nakazywała wszystkim, bez wyjątku, obywatelom wypłacić 2 grosze miedziane od komina na ręce egzaktorów podatku kominowego w terminie raty wrześnieowej 1785 roku. W laudum upoważniono wojewodę kijowskiego do wystąpienia do Komisji Skarbu Koronnego, aby wydała odpowiednie rozkazy egzaktorom. Uzyskaną w ten sposób sumę wpłacić mieli, za pokwitowaniem, podkomorzemu żytomierskiemu J. Bierzynskiemu<sup>119</sup>. Decyzja szlachty kijowskiej była legalna, gdyż działano na podstawie upoważnienia ustawowego. Inną sytuacją były próby ominięcia zakazu uchwalania podatków przez sejmiki, co zdarzało się w tej epoce w niektórych województwach (np. ziemia czerska na Mazowszu)<sup>120</sup>.

W dalszej części laudum znalazły się informacje dotyczące rozliczeń finansowych pieniędzy wojewódzkich będących pod zarządem Józefa Polanowskiego oraz Powyrskiego. Do tego zadania wydelegowani zostali komornicy ziemscy żytomierscy Szymon Jakubowski i Jan Trypolski. Na podstawie dokonanych przez nich kalkulacji uznano, że percepty i ekspensy przedstawione przez Powyrskiego zostały sporządzone ponad „rzeczywistą słuszność”. Domagano się więc zweryfikowania kalkulacji w żytomierskim sądzie grodzkim, a także dochodzenia zaległych sum<sup>121</sup>. Uwolniono jednak od dalszych rozliczeń sędziego ziemskiego żytomierskiego A. Bukara, którego wyjaśnienia uznano za wystarczające. W czwartym punkcie laudum postanawiano, że plenipotent wojewódzki miał w każdej kadencji sądów przedstawiać raport podkomorzemu kijowskiemu i żytomierskiemu, którzy na prośbę sejmiku zgodzili się przejąć kasę województwa. Wszelkie sumy odzyskane przez plenipotentą powinny być im przekazywane za pokwitowaniem<sup>122</sup>.

<sup>116</sup> BCzart., 930, s. 565—566, Król do J. Stempkowskiego z 11 VII 1785.

<sup>117</sup> E. ROSTWOROWSKI: *Sprawa aukcji...*, s. 150. Por. BCzart., 930, s. 567, J. Stempkowski do króla z 20 VII 1785.

<sup>118</sup> *Komisja do wyznaczenia placu w Żytomierzu dla domów jurysdykcyjnych*. W: *Volumina Legum*. T. 8. Wyd. J. OHRYZKO. Petersburg 1860, s. 164.

<sup>119</sup> AGAD, ZP 130, s. 154, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

<sup>120</sup> W. FILIPCZAK: *Sejmiki ziemi czerskiej 1780—1786*. „Przegląd Nauk Historycznych” 2010, R. 9, nr 1, s. 147.

<sup>121</sup> AGAD, ZP 130, s. 154, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

<sup>122</sup> Ibidem, s. 155, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.



W następnym (piątym) punkcie uchwały zajęto się sprawą krzywd doznawanych od wojsk rosyjskich stacjonujących w województwie. Osoby poszkodowane miały przesłać informacje na piśmie do podkomorzego kijowskiego, który powinien sporządzić materiał ukazujący „istotę” skarg. O dochodzenie pretensji proszono J. Stempkowskiego. Zajęto się też sprawą poddanych zabieranych przez oddziały moskiewskie pod pretekstem, że są zbiegami z Rosji. Na wniosek sejmiku wojewoda kijowski wraz z senatorami i dygnitarzami miał wystarać się u Króla i Rady Nieustającej o ordynans dla „komendy polskiej” w sprawie procedury kontroli wydawania poddanych. Powinni jej dokonywać na miejscu („na gruncie”) oficer polski i rosyjski<sup>123</sup>.

W szóstym punkcie laudum zajęto się aktami podkomorskimi po zmarłym w 1783 roku podkomorzym żytomierskim Józefie Jakubowskim złożonymi do archiwum grodu żytomierskiego. Sejmik zalecił podkomorzemu J. Bierzyńskiemu i komornikom granicznym wydawanie zainteresowanym potrzebnych obywatelom dokumentów. Siódmy punkt uchwały dotyczył funkcjonowania kancelarii sądowych. W ósmym zalecano regentowi pogranicznemu oddanie akt pogranicznych województwa do archiwum grodzkiego kijowskiego<sup>124</sup>.

W dziewiątym punkcie zajęto się wspomnianą uchwałą sejmiku gospodarskiego z 16 lipca 1784 w sprawie uregulowania długu (1000 zł) województwa wobec Stanisława Kirkora, wiceregenta grodzkiego kijowskiego. Miał go odzyskać z retent podatkowych z Brahińszczyzny, zaś kwoty przewyższające jego pretensje powinny pójść na pokrycie pretensji (także 1000 zł) Felicjana Trypolskiego. W punkcie tym potwierdzano również układ z 10 czerwca („komplanację”) zawarty w celu zaspokojenia wspomnianego zadłużenia<sup>125</sup>.

W dziesiątym punkcie laudum powołano się na wzmiankowaną już uchwałę z lipca 1783 roku, która przyznawała ks. M. Pałuckiemu 1000 zł, co motywowano potrzebami archiwów i bezpieczeństwa akt. Nie wchodząc w szczegóły tej sprawy, w obszernym punkcie uchwały z 16 lipca 1785 roku wspomniano również składkę na utrzymanie archiwum (kilkadziesiąt czerwonych złotych) przeprowadzoną wśród szlachty w kwietniu 1784 roku, w czasie kadencji sądów grodzkich kijowskich. Ponieważ dotychczas kwota przyznana ks. M. Pałuckiemu nie została wypłacona, sejmik gospodarski z 1785 roku zalecał plenipotentom wojewódzkim podjęcie prawnych kroków w tej sprawie. W punkcie tym odsyłano do nich również pretensje finansowe wiceregenta grodzkiego żytomierskiego Wawrzyńca Rzeplińskiego. Oczekiwał on zwrotu 100 zł wyłożonych na utrzymanie archiwum „w doskonałym porządku”<sup>126</sup>.

<sup>123</sup> Ibidem, s. 155—156, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

<sup>124</sup> Ibidem, s. 156, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

<sup>125</sup> Ibidem, s. 156—157, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

<sup>126</sup> Ibidem, s. 157—158, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

W dwu ostatnich punktach laudum (jedenastym i dwunastym) zajęto się pretensjami finansowymi kolejnych osób: zakrystiana Floriana Nowickiego oraz Łukasza Sokołowskiego. W drugim przypadku chodziło o nagrodzenie usług „przy aktach powiatu żytomie[r]skiego”. Tym razem jednak, powołując się na skromny zasób funduszy wojewódzkich, sprawę odłożono na później<sup>127</sup>. Działania sejmiku województwa kijowskiego potwierdzają opinię o dużej trosce szlachty o należyte przechowywanie akt sądowych, a w konsekwencji o stan archiwów<sup>128</sup>.

Szczegółowe omówienie uchwały żytomierskiego sejmiku gospodarskiego z 16 lipca 1785 roku ukazuje bogactwo działalności samorządowej szlachty województwa kijowskiego. Stanowiła ona drugi nurt życia sejmikowego obok rywalizacji politycznej i personalnej tak widocznej w odniesieniu do sejmików poselskich, deputackich i elekcyjnych. Na podkreślenie zasługuje wielka aktywność samorządu szlacheckiego na tym terenie. Województwo kijowskie przewyższało pod tym względem zainteresowane rozwiązywaniem spraw lokalnych ziemie księstwa mazowieckiego<sup>129</sup>, nie mówiąc już o pozostałych województwach prowincji wielkopolskiej, gdzie sejmiki gospodarskie nierzadko się nie odbywały<sup>130</sup>. Zaobserwowane na tym przykładzie zróżnicowanie aktywności szlachty w Rzeczypospolitej w czasach Rady Nieustającej każe zachować dużą ostrożność przy uogólnianiu na cały kraj zjawisk obserwowanych w jednym czy nawet kilku okręgach sejmikowych. Jest to również wskazówka, że istnieje potrzeba badań nad samorządem szlacheckim na wszystkich obszarach, gdzie pozwala na to stan zachowania bazy źródłowej.

## Bibliografia

- ACHREMCZYK S.: *Reprezentacja stanowa Prus Królewskich w latach 1696—1772*. Olsztyn 1982.  
ANUSIK Z.: *Organizacja i funkcjonowanie polskiej służby zagranicznej w latach 1764—1792 (Próba nowego spojrzenia)*. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1996, 58.

<sup>127</sup> Ibidem, s. 158, Laudum sejmiku w Żytomierzu z 16 VII 1785.

<sup>128</sup> Zob. W. CHORAŻYCZEWSKI, K. SYTA: *Stosunek szlachty polskiej w XV—XVIII w. do ksiąg sądów partykularnych w świetle ustaw sejmowych i sejmikowych*. „Miscellanea Historico-Archivistica” 1999, t. 10, s. 3—26; M. ZWIERYKOWSKI: *Problematyka archiwalna w uchwałach sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego w czasach saskich (1696—1763)*. W: *Pamiętnik II Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki*. Poznań 1998, s. 39—46.

<sup>129</sup> W. FILIPCZAK: *Sejmiki ziemi czerskiej...*, s. 177—178; IDEM: *Sejmiki ziemi nurskiej 1780—1786*. „Przegląd Nauk Historycznych” 2014, R. 13, nr 1, s. 51—53.

<sup>130</sup> A. LITYŃSKI: *Sejmiki województwa płockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem*. W: *W dwusetną rocznicę wolnego Sejmu. Ludzie — państwo — prawo czasów Sejmu Czteroletniego*. Red. A. LITYŃSKI. Katowice 1988, s. 80; W. FILIPCZAK: *Życie sejmikowe...*, s. 298—299, 448—449, 493, 558—559.

- ANUSIK Z., STROYNOWSKI A.: *Rybiński Jan Nepomucen*. W: PSB. T. 33. Wrocław—Warszawa—Kraków 1992, s. 332.
- BUKAR S.: *Pamiętniki z końca XVIII i początków XIX wieku*. Warszawa [1912].
- BUTTERWICK R.: *Faworyt — demagog? Pius Kiciński na Sejmie Czteroletnim*. W: *Faworyci i opozycjoniści. Król a elity polityczne w Rzeczypospolitej XV—XVIII wieku*. Red. M. MARKIEWICZ, R. SKO-  
WRON. Kraków 2006, s. 485—492.
- CHORAŹYCZEWSKI W., SYTA K.: *Stosunek szlachty polskiej w XV—XVIII w. do ksiąg sądów partyku-  
larnych w świetle ustaw sejmowych i sejmikowych*. „Miscellanea Historico-Archivistica” 1999,  
t. 10, s. 3—26.
- CZEPPE M.: *Kamaryla Pana z Dukli. Kształtowanie się obozu politycznego Jerzego Augusta Mniszcha  
1750—1763*. Warszawa 1998.
- CZUBINA T.D.: *Rid Potockich w Ukraini (Tulczinska linia): suspilno-politiczni ta kulturologiczni aspekti*.  
Czerkasy 2008.
- DANILCZYK A.: *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*. Warszawa 2010.
- DUKWICZ D.: *Sekretne wydatki rosyjskiej ambasady w Warszawie w latach 1772—1790*. W: *Gospodarka,  
społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych. Studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckiej*.  
Red. A. KARPIŃSKI, E. OPALIŃSKI, T. WIŚLICZ. Warszawa 2010.
- Dyaryusz Seymu wolnego ordynaryinego [...] 1784 [...]*. Wyd. M. TUKALSKI-NIELUBOWICZ. Warszawa  
1785.
- FILIPCZAK W.: *Elekcje ziemskich urzędników sądowych w czasach Rady Nieustającej* (złożone do druku).
- FILIPCZAK W.: *Rozdwojone wołyńskie sejmiki poselskie w 1786 roku*. „Res Historica” 2013, nr 36.
- FILIPCZAK W.: *Rugi i losy „rozdwojonych” sejmików przedsejmowych 1778—1786*. „Czasopismo  
Prawno-Historyczne” 1997, t. 49, z. 1—2.
- FILIPCZAK W.: *Sejm 1778 roku*. Warszawa 2000.
- FILIPCZAK W.: *Sejmiki województwa płockiego 1780—1786*. „Przegląd Nauk Historycznych” 2009,  
R. 8, nr 2.
- FILIPCZAK W.: *Sejmiki ziemi czerskiej 1780—1786*. „Przegląd Nauk Historycznych” 2010, R. 9, nr 1.
- FILIPCZAK W.: *Sejmiki ziemi nurskiej 1780—1786*. „Przegląd Nauk Historycznych” 2014, R. 13,  
nr 1.
- FILIPCZAK W.: *Stanisław August i Elżbieta Sapieżyńska. Spór wokół losów sejmu 1782 roku*. W: *Władza  
i polityka w czasach nowożytnych*. Red. Z. ANUSIK. Łódź 2011, s. 62—70.
- FILIPCZAK W.: *Stronnictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780—1782*. „Przegląd Nauk  
Historycznych” 2009, R. 8, nr 1, s. 79—103.
- FILIPCZAK W.: *Życie sejmikowe prowincji wielkopolskiej w latach 1780—1786*. Łódź 2012.
- KAMIŃSKA A.: *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel*. W: PSB. T. 43. Warszawa—Kraków 2004,  
s. 385—392.
- LITYŃSKI A.: *Sejmiki województwa płockiego przed i w czasie Sejmu Czteroletniego. Z badań nad orga-  
nizacją i funkcjonowaniem*. W: *W dwusetną rocznicę wolnego Sejmu. Ludzie — państwo — prawo  
czasów Sejmu Czteroletniego*. Red. A. LITYŃSKI. Katowice 1988.
- LITYŃSKI A.: *Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich*. „Prace Prawnicze” 1969, nr 1, s. 89—105.
- MAZUR K.: *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569—1648*. Warszawa  
2006.
- MICHALSKI J.: *Kiciński Pius*. W: PSB. T. 12. Wrocław—Warszawa—Kraków 1966, s. 383—384.
- MICHALSKI J.: *Sejm w czasach panowania Stanisława Augusta*. W: *Historia sejmu polskiego*. Red.  
J. MICHALSKI. Warszawa 1984.
- MICHALSKI J.: *Sejmiki poselskie 1788 roku*. „Przegląd Historyczny” 1960, t. 51, z. 3.
- MICHALSKI J.: *Sprawa przymierza polsko-rosyjskiego w dobie aneksji Krymu*. W: J. MICHALSKI: *Studia  
historyczne z XVIII i XIX wieku*. T. 1. Warszawa 2007.

- PUŁASKI K.: *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha, marszałka w. kor. z lat 1783—1790*. W: K. PUŁASKI: *Szkice i poszukiwania historyczne*. Seria 2. Petersburg 1898.
- RATAJCZYK L.: *Przewyciężenie kryzysu militarnego Polski przed reformami Sejmu Czteroletniego*. Warszawa 1975.
- ROLNIK D.: *Leonarda Marcina Świejkowskiego (1721—1793) ostatniego wojewody podolskiego życie codzienne i publiczne oraz jego myśli o Rzeczypospolitej* (w druku).
- ROSNER A.: *Mniszech Michał Jerzy*. W: PSB. T. 21. Wrocław 1976, s. 481.
- ROSTWOROWSKI E.: *Potocki Stanisław Szczęsny*. W: PSB. T. 28. Wrocław 1985, s. 186—187.
- ROSTWOROWSKI E.: *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*. Warszawa 1957.
- RUDNICKI K.: *Biskup Kajetan Sołtyk 1715—1788*. Kraków—Warszawa 1906.
- RYMSZYNA M.: *Gabinet Stanisława Augusta*. Warszawa 1962.
- SIEMIENSKI J.: *Organizacja sejmiku ziemi dobrzyńskiej*. Kraków 1906.
- SROGOSZ T.: *Początki budowy stronnictwa królewskiego na Ukrainie przez Józefa Gabriela Stempkowskiego (koniec lat sześćdziesiątych — początek siedemdziesiątych XVIII w.)*. „Przegląd Nauk Historycznych” 2006, R. 5, nr 1 (9), s. 171—183.
- SROGOSZ T.: *Rzeczpospolita wobec aneksji Krymu przez Rosję w 1783 roku*. W: *Władza i polityka w czasach nowożytnych*. Red. Z. ANUSIK. Łódź 2011.
- SROGOSZ T.: *Walka stronnictw politycznych na sejmiku województwa kijowskiego w Żytomierzu w 1786 roku*. W: *Istoricznyj archiw. Naukowy studii*. Wypusk 13. Mikołajew 2014, s. 95—102.
- STROYNOWSKI A.: *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej*. Łódź 2005.
- SZCZYGIELSKI W.: *Janikowski Konstanty*. W: PSB. T. 10. Kraków 1962—1964, s. 517—518.
- SZCZYGIELSKI W.: *Ośniałowski Jan*. W: PSB. T. 24. Wrocław—Kraków 1979, s. 617.
- SZCZYGIELSKI W.: *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*. Łódź 1994.
- SZWACIŃSKI T.: *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.* „Kwartalnik Historyczny” 2006, R. 113, 1. *Urzednicy województwa ruskiego XIV—XVIII wieku*. Spisy. Oprac. K. PRZYBOŚ. Wrocław 1987.
- Urzednicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV—XVIII wieku*. Spisy. Wyd. E. JANAS, W. KŁACZEWSKI. Kórnik 2002.
- ZALESKI B.: *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*. Poznań 1872.
- ZIELIŃSKA Z.: *„O sukcesji tronu w Polsce” 1787—1790*. Warszawa 1991.
- ZWIERZYKOWSKI M.: *Problematyka archiwalna w uchwałach sejmiku województw poznańskiego i kaliskiego w czasach saskich (1696—1763)*. W: *Pamiętnik II Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki*. Poznań 1998, s. 39—46.

Witold Filipczak

## The self-government of nobles of the Kiev Voivodeship in the mid-1780s (1783—1785)

### Summary

The article discusses the functioning of the self-government of nobles in the Kiev Voivodeship in the years 1783—1785. The problem was presented against the background of the political situation which arose as a result of the entry in 1783 of the Russian army to the Polish areas of Ukraine. This was associated with Petersburg's activities whose purpose was to annex Crimea. The article also discusses

the influence of the changes in the organisation of the royalist supporters in the years 1783—1784 in the south-western areas of the Polish Republic, which were supposed to be directed by Marshal Michał Mniszech, the Ruthenian voivode Stanisław Szczęśny Potocki and the Kievian castellan Józef Stempkowski (who went on to become a voivode himself). The article concerns the course of the regional sessions of assemblies (*sejmiki*) and their bills in Żytomierz — the electoral assembly in July 1783, the parliamentary assembly in August 1784, and especially the economic assembly in July 1785. The laudum of the Kiev voivodeship of 16 July 1785 is notable due to the rich amount of problems associated with self-government which are contained in it. In this area it was a second current of regional assembly life, manifesting itself apart from political and personal rivalry which was a marked feature of the parliamentary, deputational and electoral regional assemblies. The nobility that participated in the sessions in Żytomierz was superior in its activity to the Mazovian voivodeship, not to mention the remaining voivodeships of the Wielkopolska province, where sometimes the economic assemblies were not held at all.

Wojciech Filipczak

### Selbstverwaltung der Adligen in der Kiewer Woiwodschaft in der Mitte der 80er Jahre des 18. Jhs (1783—1785)

Zusammenfassung

In dem Beitrag wird die Tätigkeit der regionalen Selbstverwaltungskörperschaften der Szlachta in der Kiewer Woiwodschaft in den Jahren 1783—1785 erörtert. Das Thema wird dargestellt in Bezug auf die damalige politische Situation, als russische Truppen 1783 in Folge der durch Petersburg bezogenen Stellung zur Krimannektierung in die polnische Ukraine einmarschiert sind. Besprochen wird auch die veränderte Organisation der royalistischen Partei auf dem Gebiet des Südwestpolens in den Jahren 1783—1783, in deren Folge der Marschall Michał Mniszech, der russische Woiwode Stanisław Szczęśny Potocki und der Kastellan (der spätere Kiewer Woiwode) Józef Stempkowski die Spitze der Partei übernommen haben. Der Verfasser analysiert genau den Verlauf und die Gesetze der in Schytomyr stattfindenden Sejmiks: des Wahlsejmiks im Juli 1783, des Abgeordnetensejmiks im August 1784 und insbesondere des Wirtschaftssejmiks im Juli 1785. Das von dem Sejmik der Kiewer Woiwodschaft am 16. Juli 1785 verabschiedete Gesetz (Laudum) ist wegen seines umfangreichen, die Selbstverwaltung angehenden Inhalts besonders beachtenswert. Neben dem politischen und persönlichen Kampf, die in Abgeordneten-, Deputations- und Wahlsejmiks so erkennbar waren, war es der zweite Ausdruck des Sejmikslebens auf dem Gebiet. Der an den Sitzungen in Schytomyr teilnehmende Kleinadel übertraf den Kleinadel der masowischen Woiwodschaft in der Aktivität auf dem Gebiet der territorialen Selbstverwaltung, um andere Woiwodschaften der großpolnischen Provinz nicht zu erwähnen, wo es keine Seltenheit war, dass die Wirtschaftssejmiks überhaupt nicht einberufen wurden.